

تیتریک

واژه‌نامه کاربردی روزنامه‌نگاران ایرانی

فرشاد مهدی پور

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها

۱۳۹۰

سرشناسه: مهدی پور، فرشاد، ۱۳۵۷ -
 عنوان و نام پدیدآور: تیتیریک: واژه‌نامه کاربردی روزنامه‌نگاران ایرانی / فرشاد مهدی پور.
 مشخصات نشر: تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، معاونت مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی،
 دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها، ۱۳۹۰.
 مشخصات ظاهری: ۱۴۸ ص: جدول.
 شابک: دوره: ۳-۴۲-۹۹۳۴-۹۶۴-۹۷۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۵-۱۴۸.
 عنوان دیگر: واژه‌نامه کاربردی روزنامه‌نگاران ایرانی.
 موضوع: روزنامه‌نگاری - - واژه‌نامه‌ها
 موضوع: روزنامه‌نگاری - - ایران
 شناسه افزوده: ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها.
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۹۴ت ۹۶۴ PN۴۷۲۸
 رده‌بندی دیویی: ۴۰۳۱۰۷۰
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۷۳۰۹۳

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی رسانه‌ها
 وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

تیتیریک

فرشاد مهدی پور

چاپ اول: ۱۳۹۰ شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه، قیمت: ۲۰۰۰ تومان

لیتوگرافی: چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات اوقاف

شابک: ۳-۴۲-۹۹۳۴-۹۶۴-۹۷۸ ISBN: 978-964-9934-43-3

www.rasaneh.org e-mail: Publish@rasaneh.org

نشانی: خیابان شهید بهشتی، خیابان یاکستان، کوچه دوم، شماره ۱۱

تلفن: ۸۸۷۳۰۴۱۳، ۸۸۷۳۰۴۱۲ دورنویس: ۸۸۷۳۰۴۷۷

فهرست مطالب

۹	یادداشت ناشر
۱۱	پیشگفتار
۱۷	دیباچه
۲۱	۱. زبان روزنامه‌نگاری ایرانی
۲۱	مقدمه
۲۳	لغت اصلی
۲۵	واژه‌سازی
۲۷	مشکل روزنامه‌نگاری
۲۹	تفکر خلاق
۳۰	ترس از واژه
۳۲	بیان مقصود
۳۵	رخت‌کن زبان
۳۶	آشنا واژه
۳۹	دیگران
۴۳	گلوله و برف
۴۵	گام نخست
۴۷	تکمیل اطلاعات
۴۹	تجزیه و تحلیل داده‌ها
۵۰	فرهنگ‌نامه

۵۵	۲. واژه‌نامه
۵۵	راهنمای استفاده از این واژه‌نامه
۱۳۱	۳. پیوست / تحلیل داده‌ها
۱۳۲	حوزه‌های معنایی
۱۳۹	ضعف و توقف
۱۴۰	ناسخ و محدود
۱۴۱	اصطلاحات غیرفارسی
۱۴۳	منابع
۱۴۳	فارسی
۱۴۸	انگلیسی

یادداشت ناشر

از دیرباز یکی از ابزارهای پایه‌ای و مرجع برای انتقال دانش در حوزه‌های مختلف علوم بشری تدوین دایرةالمعارف‌ها، لغت‌نامه‌ها و دانش‌نامه‌ها بوده است که می‌تواند به ثبت و ارتقای علوم در آن حوزه کمک کند. در این چارچوب کمبود پژوهش‌های کاربردی در زمینه روزنامه‌نگاری در کشور یکی از مهم‌ترین کاستی‌های موجود در حوزه ارتباطات به‌شمار می‌آید و به‌طور قطع فقدان دانش‌نامه‌ها یا فرهنگ لغات در زمینه علوم ارتباطات و روزنامه‌نگاری از این کاستی‌هاست.

روزنامه‌نگاری در ایران همواره برخوردار از متون آموزشی و کاربردی نبوده و به همین دلیل در بیشتر مواقع سعی داشته است این خلأ را از طریق مراجعه به منابع غیربومی و کتب مرجع غربی جبران کند. از این‌رو به‌نظر می‌رسد برای ارتقای سطح دانش روزنامه‌نگاری ایرانی باید در مرحله اول در جهت غنی‌سازی متون آموزشی و کاربردی بومی گام برداشت.

تحقیقات بومی‌سازی و اساساً دانش بومی مطبوعات می‌تواند ضمن برجسته‌سازی توان یا بازنمایی عیوب موجود و فراهم آوردن شرایط رفع

آنها، چشم انداز و افق های پیش رو را به شکلی واضح تر ترسیم کند و نقشه راه عملی به دست دهد. به همین دلیل دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها تصمیم گرفت اثر حاضر را منتشر سازد تا ضمن کمک به انتقال تجربه روزنامه نگاران، به مرور زمان امکان توسعه و تکمیل چنین دانشی نیز فراهم آید.

واژه نامه کاربردی روزنامه نگاری که اینک پیش روی شما قرار دارد، یک گام مؤثر در تقویت ساختارهای مفهومی مرتبط با فعالیت حرفه ای روزنامه نگاری در کشور بوده است و می تواند برای دانشجویان و علاقه مندان این حوزه، دست مایه ای قابل اعتنا و مرجعی قابل بهره گیری تلقی شود. هدف از انتشار این کتاب آشناسازی مخاطبان با لغات مصطلح و متداول در فضای روزنامه نگاری حرفه ای کشور بوده است.

این واژه نامه به عنوان گام اول و سرآغازی بدیع، از یک طرف حاصل تجربیات کاری نویسنده محترم در مطبوعات و از طرف دیگر، حاصل تحقیق و پژوهش علمی ایشان در مقطع کارشناسی ارشد رشته روزنامه نگاری است. امیدواریم صاحب نظران این حوزه با انعکاس انتقادات و پیشنهادات خود شرایط لازم را برای استمرار انتشار دانشنامه ها و دایرة المعارف های حوزه علوم ارتباطات و رسانه فراهم آورند و به طور قطع دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها بیشترین استقبال را از چنین آثار فاخر و ارزشمندی خواهد داشت.

محمد مهدی انصاری

مدیرکل دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه ها

پیشگفتار

۱. روزنامه‌نگاری در ایران همواره از داشتن متون آموزشی و کاربردی به زبان فارسی در رنج بوده است و جز روزنامه‌نگاری دکتر کاظم معتمدنژاد، کمتر اثر قابل اعتنایی تا پیش از دهه هفتاد در این حوزه نوشته شده بود (چاپ اول این کتاب در سال ۵۰ و تجدید چاپ آن در سال ۶۸ بود). شاید یک علت چنین دورافتدگی‌ای از حوزه تدوین و تألیف کتب آموزشی، همانا تعطیلی دانشکده‌های روزنامه‌نگاری در کشور باشد؛ دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی در سال‌های اولیه انقلاب تعطیل شد و ۱۱ سال طول کشید تا دوباره با سر و شکلی تازه به عرصه فعالیت بازگردد (محمیان‌راد، ۱۳۸۴: ۱۶۸۲). این ضعف آنجا بیشتر عیان می‌شود که قرار است کارهایی مبتنی بر داشته‌های بومی از پرده به‌درآیند و از راز کار رمزگشایی کنند، آن هم با هدف شناخت مؤلفه‌های روزنامه‌نگاری وطنی و تدوین آیین‌نامه‌ها و اصطلاح‌نامه‌های ایرانی. اصطلاح‌نامه‌ای که از تزاروس یونانی گرفته شده و به معنی گنجینه، ذخیره و مجموعه است (میرحسینی، ۱۳۸۶: ۱۰۰) و این معنا به طرز عمیق، برنامه‌نمایی و مورد نظر در این تحقیق را

نشان می‌دهد: یافتن گنجینه‌ای از لغات ساخته شده توسط روزنامه‌نگاران ایرانی.

۲. ایده اولیه انجام چنین پژوهشی از انتشار فرهنگ لغات زبان مخفی تألیف مهدی سمایی پدید آمد؛ اثری ۱۱۶ صفحه‌ای که چاپ اول آن در شهریور ۱۳۸۲، در گرماگرم ماجراهای سیاسی آن روزها، به بحثی داغ و رسانه‌ای مبدل و به سرعت نایاب شد. این اثر، گرچه اولین پژوهش از این دست نبود، ولی موجب جلب توجه بسیاری شد و در تمامی سال‌های فراگیری روزنامه‌نگاری در دانشگاه، ذهن نگارنده را درگیر خود کرد، تا آنجا که ابتدا در قالب تحقیقی در دوره کارشناسی و سپس پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جنبه عملی به خود گرفت و آنچه امروز در مقابل دیدگان شما قرار دارد، ماحصل چنین فرایندی است.

۳. روزنامه‌نگاری ایرانی، با وجود حضور یک‌صد و هفتاد و چندساله‌اش، از جهت دارا بودن پژوهش‌های کاربردی در وضعیتی ناگوار قرار دارد و هر چه هم بر تعداد دانشجویان این رشته افزوده می‌شود یا پژوهش‌های انجام شده به دلیل ضعف علمی به‌کار نمی‌آیند و یا در گوشه کتابخانه‌ها جا خوش می‌کنند و خاک می‌خورند! از این رو کتاب حاضر که می‌تواند نقش یک راهنما را برای فعالان این حوزه ایفا کند، می‌کوشد در وسیع خود رافع مشکل کاربردی نبودن پایان‌نامه‌های دانشگاهی باشد؛ موضوعی که در بسیاری از جلسات دفاعیه مطرح شده و مورد بحث قرار می‌گیرد.

۴. قصد و غرض اصلی از انتشار این اثر، جمع‌آوری لغات مصطلح و متداول در فضای روزنامه‌نگاری حرفه‌ای کشور در نیم قرن گذشته است، هر چند ممکن است برخی از واژه‌های ساخته شده در بازه

زمانی مذکور دیگر به کار برده نشوند، ولی ضروری است به جهت بررسی فرایند واژه‌سازی و نمایش توانمندی‌های روزنامه‌نگاران در بومی‌سازی این فن نو، حتماً در این پیمایش احصا شوند. بخشی از این واژه‌ها در طول این سال‌ها در برخی فرهنگ‌های لغات یک یا دو زیانه درج شده و انتشار عام نیز یافته‌اند و طیف بزرگ‌تری از آن‌ها نیز دسته‌بندی نشده‌اند، هدف این بررسی شناسایی این‌گونه از اصطلاحات است که نیازمند یکسان، یکدست و روان‌سازی‌اند. علاوه بر هدف اساسی فوق، می‌توان دست‌یابی به اهداف دیگری را نیز مورد توجه قرار داد، از جمله تلاش در جهت تقویت روزنامه‌نگاری بومی؛ شناخت مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف معادل‌سازی در حوزه روزنامه‌نگاری کشور؛ گسترش نظام واژه‌گزینی به‌عنوان شاخصه نظام خلاق فکری در حوزه روزنامه‌نگاری؛ تلاش در جهت کشف و ثبت اصطلاحات فارسی در حوزه روزنامه‌نگاری و استمرار بخشیدن به فعالیت مذکور.

۵. فراهم کردن یک مجموعه غنی و قابل استفاده از واژگان روزنامه‌نگاری برای مراکز اطلاع‌رسانی، دانشگاهی و رسانه‌ای کشور از جمله نتایج انتشار این فرهنگ‌نامه است و به‌طور طبیعی مخاطبان این پژوهش، روزنامه‌نگاران جوان و دانشجویان روزنامه‌نگاری هستند که احتمالاً با استفاده از آن، توش و توان‌شان در بازیابی اطلاعات و بررسی میزان دقت و صحت آن‌ها فزونی خواهد یافت و برای ورود به عرصه کار حرفه‌ای و عملی با دشواری‌های کمتری مواجه خواهند شد.

۶. در ابتدای انجام کار، راهنمایی‌های سودمند و ارزنده آقایان دکتر یونس شکرخواه، دکتر حسن خجسته، دکتر محمدرضا رسولی، دکتر مهدی سمایی و سیدمهدی فهیمی و سرکار خانم دکتر نسیم مجیدی بسیار راه‌گشا بود. مجموعه لغات گردآوری شده نیز به‌طور جداگانه از سوی آقایان دکتر حسین انتظامی، خسرو قدیری، رضا مقدسی، محمود مختاریان و منصور سعیدی مورد بازبینی و اصلاح قرار گرفت؛ و در نهایت نیز کل مجموعه به رویت آقایان دکتر محمدحسن جعفری‌سهامیه و دکتر محمدرضا جوادی‌یگانه رسانده شد. مراتب سپاس و قدردانی خود را بار دیگر در اینجا نثار این بزرگواران می‌کنم.

در پاره‌ای از مراحل این تحقیق، برخی از دوستان و همکاران ارجمند نیز یاری‌رسان انجام کار بوده‌اند که لازم است در اینجا از ایشان هم تشکر کنم: مهدی قاضی، جواد صبحی، فاطمه شریفی، سیدجواد جعفری زوج و بهروز بیهقی.

۷. نکته آخر هم آنکه شک نیست که در پیش‌گرفتن کاری با این دامنه از وسعت، به‌هیچ وجه به‌معنای چیرگی کامل بر این حوزه و ادعای کمال نیست، بلکه شوق به لغت‌شناسی در زمینه روزنامه‌نگاری و احساس نیاز به سامان دادن زبان و اصطلاح‌های این حوزه و همچنین به‌کار گرفتن سرمایه لغت‌شناسی و شگردهای لغت‌سازی برای تقویت زبان بومی است که موجب گردآوری این مجموعه شده و هدایت فرهیختگان و نخبگان، فروکاهنده اشتباهات و ناهمواری‌هاست. امید است در سایه عنایت حضرت حق و راهنمایی‌های خبرگان و

خوانندگان محترم، این اثر در چاپ‌های بعد پیراسته‌تر شود و مجموعه وسیع‌تری از واژگان مرتبط با روزنامه‌نگاری را در بر بگیرد.

فرهنگ حاضر شامل یک مقدمه (در باب زبان تخصصی روزنامه‌نگاری و روش گردآوری این اصطلاح‌نامه)، مجموعه لغات گردآوری شده و یک ضمیمه تحلیلی درباره لغات فرهنگ‌نامه و نتایج مأخوذ از این پژوهش است.

فرشاد مهدی‌پور

بهار ۱۳۹۰

دییایچه

کاربرد واژه‌نامه

دکتر یونس شکرخواه*

نوشتن واژه‌نامه به خاطر ضرورت توصیف الفبایی اصطلاحات تخصصی در یک عرصه معرفتی و دانشی مشخص، کار بسیار دشواری است؛ من دست‌کم دوبار چنین کاری را تجربه کرده‌ام. نوشتن واژه‌نامه به این دلیل دشوار است که به پژوهش نیاز دارد؛ به دستیابی به معیارها نیاز دارد؛ به منابع باید رجوع کرد و به اشخاص.

دشواری هنگامی بیشتر می‌شود که سر و کار پژوهشگر به واژگانی بیفتد که به قول زبان‌شناسان، واژه‌های در زمانی باشند و به دیگر سخن از کاربردهای همزمانی و امروزی دور شده باشند.

واژه‌نامه در حقیقت تعریف دقیق مجموعه‌ای از واژه‌هاست که واژگان مجموعه‌ای از افراد را می‌سازند که بر سر یک علاقه، یا شغل و یا یک موقعیت مشترک، گروه‌بندی شده‌اند. بنابراین می‌توان گفت که واژه‌نامه، یک فرهنگ لغت نیست و چون چنین است پس ضرورتی

ندارد که در واژه‌نامه‌ها به دانش مربوط به خود واژه پرداخته شود (کاری که در فرهنگ لغت‌ها رایج است)؛ هدف مؤلف واژه‌نامه باید این باشد که کاربر واژه‌نامه بتواند واژه را درک و سپس آنرا در تعاملات خود به کار گیرد.

تألیف واژه‌نامه ممکن است در نگاه اول حتی برای حرفه‌ای‌هایی که برای تدوین واژه‌نامه مورد پرسش قرار می‌گیرند کار بی‌فایده‌ای به نظر برسد. عده‌ای گمان می‌کنند آنچه را که می‌دانند؛ همه می‌دانند. شاید همین‌طور باشد و شاید هم نباشد. اما هنگامی که قرار باشد همین دانش خود را به گونه‌ای متبلور کنند که قابل استناد و ارجاع باشد، دیگر موضوع اسان نخواهد بود و نقش تدوین‌گر در اینجا برجسته خواهد شد. یکی از نکات مهم در تدوین هر فرهنگ، خواه قاموس، خواه واژگان یا واژه‌نامه این است که از کپی کردن از منابع موجود پرهیز شود. این امر به‌ویژه در زمانه‌ای که موتورهای جست‌وجوی اینترنتی در دسترس همه قرار دارند، کار بیهوده‌ای است.

به این ترتیب می‌توان گفت تولید دامنه واژگان هر چه اصیل‌تر و متمرکزتر باشد؛ ماندگارتر خواهد شد. هیچ پزشکی تمایل ندارد از واژه‌نامه مثلاً یک برنامه‌نویس کامپیوتری استفاده کند و یا هیچ روزنامه‌نگاری هم در زندگی یومیه خود کاری به واژگان یک پزشک ندارد.

واژه‌نامه به توصیف پایه‌ای‌ترین واژگان نیاز دارد و در این هنگام است که مؤلف باید به چند نکته کلیدی توجه داشته باشد:

۱. واژه مورد گزینش، باید فراگیری داشته باشد؛ دست کم در حد اصطلاحات رایج در یک جمع یا صنف.

۲. گاهی واژه مورد گزینش، عمدتاً در یک سازمان رایج بوده و در سازمان دیگری ولو با فعالیت مشابه به کار نمی‌رود. مثلاً ممکن است یک اصطلاح در بخش حروفچینی روزنامه کیهان (دوره سربی) رایج بوده، اما در روزنامه اطلاعات (دوره سربی) به کار نمی‌رفته است. مؤلف در چنین حالتی باید این گونه اصطلاحات را بیاورد و قید مکانی آن را یادآوری کند.
۳. مؤلف باید تلاش کند تا نمونه‌های کاربردها را در عبارات و جملات نشان دهد (از نظر وضعیت اسم؛ ضمیر، فعل، صفت، قید، حرف ربط، حرف اضافه، صوت) نه اینکه به وضعیت گرامری صرف بپردازد.
۴. مؤلف در صورت امکان می‌تواند برای مشخص‌تر ساختن وضعیت یک اصطلاح از ریشه‌شناسی هم صرفاً در خدمت ایجاد درک بهتر برای موقعیت کاربردی واژه و نه به مفهوم کلاسیک ریشه‌شناسی — کمک بگیرد.
۵. توجه به فرامتن هر متن برای هر مدخل؛ در مسیر رمزگشایی معنایی از مدخل؛ از ضرورت تام برخوردار است.
۶. مؤلف باید توجه داشته باشد که از آنجایی که فرهنگ‌های لغت به‌مثابه منابع مرجع، به طیف عمیق و وسیعی از درخواست‌ها در تعریف یک واژه یا عبارت پاسخ می‌دهند، واژه‌نامه باید به واژگان شبیه‌تر باشد.
۷. مؤلف باید با علم بر این نکته آغاز به کار کند که قاموس همان فرهنگ است اما به‌گونه‌ای رسمی‌تر (Lexicon/Dictionary)؛ حال آنکه واژه‌نامه، به واژگان شبیه است (Glossary/Vocabulary).

مؤلف این اثر، جناب آقای فرشاد مهدی‌پور که خود روزنامه‌نگار و دانش‌آموخته عرصه ارتباطات هستند در پیشگفتار هفت نکته‌ای و مقدمه

بلند "زبان روزنامه‌نگاری ایرانی؛ زرافه‌ای روی بام" - که عملاً یک پژوهش و مرور ادبیات در همین زمینه است - زوایای این قلمرو را به‌خوبی دنبال کرده است.

به گمان من این اثر می‌تواند راه‌گشای تثبیت یک قلمرو معنایی در عرصه روزنامه‌نگاری ایرانی باشد. این همت‌هنگامی مؤثرتر خواهد بود که مؤلف محترم و نیز ناشر اثر اصرار بر به‌روزرسانی آن داشته باشند و چنین گمان‌کنند که هر چاپ با افزوده‌هایی همراه شود.

شاید ناشر واژه‌نامه در عین حال بتواند وب‌سایت ویژه‌ای برای این اثر طراحی کند تا کاربران بتوانند در نسخه آنلاین آن، پیشنهادات خود را برای مداخل‌های مورد نظرشان اضافه کنند. این امر به مؤلف کمک خواهد کرد تا در چاپ‌های بعدی نسخه به‌روزشده خود را آسان‌تر به ادبیات روزنامه‌نگاری ایران بیفزاید.

به دانشجویان و مترجمان و پژوهشگران عرصه ارتباطات، تهیه این اثر را توصیه می‌کنم و برای مؤلف محترم و ناشر آرزوی توفیق دارم.